мовних потреб українців у Росії та росіян в Україні.

До практичних кроків задля утвердження державності української мови варто віднести практику формування україномовних державних стандартів, створення комп'ютерного термінологічного банку даних, заснування державного Фонду українського словникарства і т.д. Пора би нашим лінгвістам запропонувати владним структурам з урахуванням світового досвіду (наприклад, мовної реорганізації в Чехії, Румунії 20-х років цього сторіччя, Ізраїлю після 1949 року і т.п.) запропонувати поетапний алгоритм таких можливих і доцільних кроків. Все це можна обговорити, поєднавши зусилля фахівців, на загальнодержавній максимально прагматичній конференції.

В усякому разі, настала пора запропонувати детальну послідовність дій у часі та просторі стосовно реальних акцій мовної політики в Україні. Час безплідних теоретизувань та мітингового донкіхотства канув у Лету. Ситуація не залишає для нас вибору. На лінгвістів України покладається велике соціально-політичне завдання: створити систему механізмів для реалізації постулатів ст.10 Конституції України, без чого державотворчі процеси в нашій державі стають небезпечною суспільною фікцією. Будемо ж гідні цього високого покликання! Як каже арабське прислів'я: "Краще запалити маленьку свічку, аніж увесь вік проклинати темряву".

1. Кияк Тарас. Державна двомовність — міфи та реальність / Українська термінологія і сучасність. —К.: НАН України, 1998. 2. Кияк Т.Р. Количественные и качественные характеристики лингвистических единиц. Л.: Высшая школа, 1987. 3. І Конгрес українських інженерів в днях 15 і 16 травня 1932р. у Львові. Накладом українського технічного товариства у Львові, 1933, с.4-5. 4. Огієнко Іван. Наука про рідномовні обов'язки. — Жовква: друкарня о. Василіян, 1936. 5. Орфографічний словник української мови. — К.: Наукова думка, 1994. 6.Чередниченко О.І. Взаємодія мов, двомовність і мовленнєва культура /Мови європейського культурного ареалу, розвиток і взаємодія.— К.: Довіра, 1995, с.108. 7. Штепа Павло. Словник чужослів.— Торонто, 1977. 8. Arthur Virth. Das Auf und Ab der Volker. — Berlin, 1916.

ПРО СУЧАСНИЙ СТАН УКРАЇНСЬКОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

(на прикладі лісотехнічної)

© Нестор Библюк, Роман Рожанківський*, 2000
Український державний лісотехнічний університет, Львів
*Технічний комітет стандартизації науково-технічної термінології, Львів

Лісотехнічна термінологія дуже обсяжна, бо залучає не лише вузькоспеціяльну термінологію лісового господарства, лісозатівлі, деревооброблення, виробництва деревинної продукції тощо, але й термінологію транспорту й шляхів, машинобудування, приладобудування, засобів автоматизації та обчислювальної техніки, картографії, екології тощо й, звичайно, загальнотехнічну. Тому наведені висліди аналізу лісотехнічної термінології відображають теперішній стан української термінології загалом.

Метою аналізу було виявити невмотивовані "запозичення", передусім з російської мови чи через російську мову, за наявності інших цілком українських відповідників, бо саме маса таких "запозичених" термінів - це головна причина неусталеності української термінології та наявності суржикової фахової мови.

За об'єкти аналізу взято п'ять державних стандартів України - з лісозатівлі [ЛЗ], меліоративних машин [ММ], зубчастих та фрикційних передач [ПЗ], пневматичних шин [ШП], сертифікації [Се] та чотири термінологічні словники – лісотехнічний [ЛТ], дослідження операцій [ДО], два автошляхові [АШ]. Усе це видання 1992-1999 років. Українські відповідники взято для порівняння з термінологічного словника І.Шелудька

[Ше] та звірено з лексикографічними матеріалами словників Б.Грінченка [Гр] та В.Перхача [Пе].

У кожному з наведених нижче термінологічних записів, взаєморозмежованих серéдником (крапкою з комою), терміни з об'єкту аналізу завжди подаються зліва перед рискою з позначкою словника (у квадратних дужках), а терміни з порівняльних словників [Ше,Гр,Пе] – справа після риски без відповідної позначки. Рекомендовані терміни наведено грубим шрифтом. Для побудови фразеологічно правильних висловів застосовано давно відомі й незмінні норми української мови, викладені в підручниках, посібниках і словниках [П,По,Р], наприклад, рекомендації типу *постійнодіюча* (виставка) – **постійна**.

Відразу зі вступу неприємно вражає суржикова фразеологія в об'єктах аналізу, крім [АШ,ММ]. Очевидно, фахівцям, які готують стандарти й укладають словники, треба об'єктивніше оцінювати свої знання з непростої української мови, не легковажити її, не вважати діалектом російської мови та залучати на допомогу хоча б шкільного учителя української мови – тоді не матимемо таких фраз-покручів:

відношення (на засадах взаємності) [Се] – **стосунки**; відходи, що не використовують [ЛТ] – **невикористóвувані відходи**; ділянка по біговій доріжці[ШП] – **ділянка бігової доріжки**; ємності місткістю 15-150 *л.* [ЛТ] – **місткості на 15-150** *л.* (повітроємність *(деревини)* – **повітромісткість**); імітуючий пори [ЛТ] – **пороімітівний**; круглорічної дії (дорога) [ЛЗ] – **цілорічна** (сезонної дії – **сезóнна**); необхідний [ЛЗ] – **потрібний**; несучі, здебільшого нахилені, конструкції скатної покрівлі, підтримуючі основи покрівлі [ЛТ] – **здебільшого скісні конструкції підтримування основ похúлої покрівлі**; опрацьована обробка *(handling)* [ДО] – **опрацювáння**; орган з *(сертифікації)* [Се] – **орган зі**; площа контакту по виступах *(рисунка)* [ШП] – **контактна площа виступів**; по дну канавок *(виступи)* [ШП] – **на дні рівчакíв**; по лотках чи канатах *(спускання)* [ЛЗ] – **лотка́ми чи лúнвами**; приведені *(терміни)* [ЛЗ] – **наведéно**; при *(відсутності, швидкості)* [ШП] – **за**; при *(його використанні)* [ПЗ] – **у**; при всезростаючій *(кількості)* [ДО] – **за всебільшої**; при збереженні *(фонду)* [ДО] – **зі збереженням**; при лущенні *(кут різання)* [ЛТ] – **у лущенні**; при навантаженні [ШП] – **за навантáження**; при навантажуючому зусиллі, яке діє на колесо [ШП] – **за навантáги на кóлесо**; при необхідності [ЛЗ] – **за потреби, у разі потреби**; при підборі *(використано джерела)* [ШП] – **для добóру**; при потребі [ШП] – **за потрéби, у разі потрéби**; при розробленні термінології [ДО] – **розробляючи термінологію**; при умовах [ШП] – **за умóв**; приймати *(участь)* [Се] – **брáти**; простій за зовнішніми причинами – **зóвнішня зáтримка**; співвідношення *(висоти до ширини)* [ШП] – **відношéння**; тканин, утворюючих у деревині частину кори [ЛТ] – **частково коротвірних тканин**; угода ..., яка включає *(прийняття ... результатів)* [Се] – **угода ..., яка передбачáє** [зобов'язує]; укладених по *(коліях [смугах] руху)* [ЛЗ] – **укладених на**; центри по накопиченню та переробці відходів [ЛТ] – **центри накопичування та перероблáння відходів**; число *(зубців)* [ПЗ] – **кількість**; що до неї включено *(два терміни)* [ПЗ] – **яка вмíщує**.

Далі звертаємо увагу на надмір віддієслівних іменників на *-ка* з характерними для російської мови написаннями й наголосами, зокрема з суфіксами *-овк(а)*, *-ушк(а)*, які в українській мові практично не вживаються. Українською мовою нормативно називають дію (процес) іменниками на ***-ння***, а вислід дії – переважно безсуфіксними іменниками. У наведеному масиві лише у 8-и випадках з 62-х рекомендовані терміни мають закінчення ***-ка***, серед яких два слова з суфіксом ***-анк(а)*** (**заготóванка**, **кóванка**), одне ***-арк(а)*** (**сушáрка**), два – з іншим наголосом (**пíдкладка**, **пíдшивка**), а решта (**пóзначка**, **перéліжка**, **пробíвка**) – з іншим коренем:

вертýшка [АШ1] – **млинóк**; вúбірки *(похибка)* [ДО] – **добóру**; вúїмка *(напів-, протектора)* [АШ,ШП] – **вúйма**; вúробка [АШ] – **вибірня́**; відмітка [АШ] – **пóзначка**; вклáдка [АШ] – **вклáдень**; гасúлка, гасúтель *(вапно-)* [АШ] – **гасúльник**; грунтовка [АШ,ЛТ] – **(під)грунт**, грунтувáння; грунтозачíпка [ШП] – **грунтозачéпа**; добáвка [АШ,ЛТ] – **додáток**; заготóвка [АШ,ЛТ] – **заготóванка**; задирка [ЛТ] – **зáдра**; заклéпка [АШ] – **нúт(а)**; замáзка [АШ,ЛТ] – **кит**; запрáвка [АШ] – **заправля́ння**, набирáння; зúмка *(ситуаційна)* [АШ1] – **знімáння**, **зня́ток**, світлíння, світлúна; котýшка *(запалювальна,*

spool) [АШ,ДО,ЛТ] – **наві́й**, шпу́ля; кочегарка [АШ] – **коте́льня**, парови́чня; міша́лка [АШ] – **(ро)змішувач**; нака́тка [АШ] – **на́кіт, нако́чення**; нару́бка [АШ] – **нару́бина**; наса́дка *(гідророзпу́шника)* [ММ] – **на́сад**; недошліфовка [ЛТ] – **недо́шліф**; обду́вка [АШ] – **обдува́ння**, обдуття́; обро́бка *(дерево-, піскоструминна, деревини)* [АШ,ДО,ЛТ] – **обробля́ння, обро́блення**, *(земель)* [ММ] – **оброб́іток**; обши́вка [АШ,ЛТ] – **обшиття́**; опалубка [АШ] – **па́луб**; осна́стка [АШ,ЛТ] – **споря́дження**; перевірка *(лабораторій на якість ...)* [Се] – **перевіря́ння, пере́вір**; *перего́нка (деструктивна, суха)* [АШ] – **переганя́ння**, дестиля́ція, пере́гін; переро́бка [ЛТ] – **переробля́ння, переро́блення**; перестано́вка [ДО] – **переста́ва, переставля́ння**; підгото́вка *(водо-)* [АШ] – **пригото́ва**, готува́ння, приготува́ння; підкла́дка [АШ] – **пі́дкладка, пі́дкладень**; підпі́рка [АШ] – **підпо́ра**, підпі́рка; підши́вка [АШ] – **пі́дшивка**, підбивка; поко́вка [АШ] – **ко́ванка**; поса́дка *(сірникової головки)* [ЛТ,АШ] – **наса́дження**; поста́вка [АШ] – **доста́ва**, поста́ча; приго́нка *(елементів конструкції)* [АШ] – **припасо́вування**; пробі́рка [АШ] – **пробі́вка**; пробуксо́вка [АШ1] – **пробуксо́вування**; прово́дка *(електро-)* [АШ1] – **провідня́**; прока́тка [АШ1] – **вальцюва́ння**; прокла́дка, перекладка [АШ,ЛЗ,ЛТ] – **пере́ліжка**; рекогносциро́вка, рекогносцирува́ння [АШ] – **розві́дування**, рекогно́стика; розби́вка [АШ1] – **розбива́ння**, розмі́чення; розро́бка *(родовищ)* [АШ] – **розробля́ння, розро́блення**; ру́бка [ЛТ] – **руба́ння**; ру́бка головного користування [ЛТ] – **суцільнолісосі́чне руба́ння**; ру́бка догляду [ЛТ] – догляде́ руба́ння; сортува́лка [ЛТ] – **сортівни́ця**; сті́йка [ЛТ] – **стоя́к**; суши́лка [ЛТ] – **суша́рка**; схва́тка [АШ1] – **лиси́ця**, за́тиск; то́пка [ЛТ] – **паливня́**; трамбі́вка *(електро-, механічна, пневматична)* [АШ] – **бу́тин**; упако́вка [ЛТ] – па́ка, **пако́вання**, паку́нок; уса́дка *(бетону, ґрунту, зварного шва)* [АШ1,ЛТ] – **зі́ступ**, зіступа́ння; устано́вка [АШ1,ЛЗ,ЛТ] – **уста́ва**; футеро́вка [АШ] – **хутро́вання**; черпа́лка *(водо-, земле-)* [АШ] – **черпа́льниця**, черпня́, **черпа́к**; шпаклі́вка [АШ] – **шпа́для** (шпаклювальник – **шпадля́р**, шпаклювання – **шпадлюва́ння**); штукату́рка *(суха, вапняна, зовнішня)* [АШ, ЛТ] – **тиньк** (штукатурний *(цвях)* – **тиньківни́й**).

У словниках поки що триває вживання активних дієприкметникових форм теперішнього часу на *-уюч(ий), -аюч(ий)*, що суперечить особливостям української мови [По]. Сьогодні видають словники як ніколи пересичені такими формами, наприклад [Ка] вміщує 42-і такі форми лише у словах на літери А-В, тобто 250! у словнику. Це переважно теперішні новотвори на зразок *блокуючий, вивчаючий, видаляючий, викликаючий, виражаючий, відбиваючий, відстаючий, відсікаючий, відштовхуючий.* З культурою слова [По] тут зближення нема - такі форми не треба подавати навіть поряд з правильними. Зате всі розглянені стандарти вийшли на вищий рівень, бо згаданих дієприкметникових форм на містять:

блукаючий [ДО] – **випадко́вий, блука́вий**, заблу́длий; вися́чий *(міст)* [АШ] – **висни́й**; вміст зв'язуючого [ЛТ] – **вміст в'я́зей**; в'яжучи́й [АШ] – **зв'язни́й**, зв'я́зувальний; горючий [АШ] – **пальни́й**, паливни́й; деревофарбуюючі *(гриби)* [ЛТ] – **деревофарбува́льні**; детонуючий *(шнур)* [АШ1] – **детонаці́йний**; діюча *(лінія)* [ПЗ] – **дійо́ва**, діє́ва; діючий *(operational)* [ДО] – **робо́чий**; добавка модифікуюча [ЛТ] – **дода́ток модифікува́льний**; дренуючий *(матеріал)* [АШ] – **дренува́льний**; дротяноармуючий *(агрегат)* [ЛТ] – **дротоармува́льний**; дублюючий [ДО] – **дублювальний**; забруднююча *(речовина)*– **забру́днювальна**; замикаючий *(шар)* [АШ] – **замика́льний**; запам'ятовуючий пристрій *(memory, store)* – **па́м'ять**, запам'ято́вувач, запам'ято́вчий [запам'ято́вувальний] при́стрій; записуючий пристрій *(recorder)* [ДО] – **запи́сувач**, запи́сувальний при́стрій; захищаюча *(здатність)* [ЛТ] – **захисна́**; згасаюче, затухаюче *(коливання)* [АШ] – **згаса́ве**, згасне́, угамівне́; керуюча *(програма, послідовність)* [ДО] – **керівна́**, керівни́ча; кодуючий пристрій *(coder)* [ДО] – **кодува́ч**, закодо́вувач, кодува́льний при́стрій; конвейєр формуючий [ЛТ] – **конве́єр формува́льний**; легуючий *(елемент)* [АШ1] - **легувальний**; летуча зола [АШ] – **летки́й по́піл**; моделююча програма *(simulator)* [ДО] – **моделюва́ч**, моделюва́льна програма; навантажуючий [ЛТ] – **навантажува́льний**; напружуючий *(цемент)* [АШ1] – **напру́жувальний**; нержаві́юча *(сталь)* [АШ1] – **нержаві́йна**; несучий *(елемент, кузов, арматура)* [АШ,ЛТ] – **несни́й**, тримни́й; обробка кондиціонуюча [ЛТ] – **обро́блення кондиціюва́льне**; охоплюючий *(enclosing)* [ДО] – **охопни́й**; очікуючий обробки *(outstanding)* [ДО] – **не(до)оброблений**; падаюча *(частина молота)* [АШ] – **спадна́**; пакетоформуючий *(пристрій)* [ЛТ] – **пакетоформівни́й**; пакетуючий строп [ЛТ] – **пакетува́льний за́шморг**; петлеутво́рюючий *(агрегат)* [ЛТ] – **петлетвірни́й**; плавучий *(кран, міст)* [АШ] – **плавни́й**; плівкоутворююча *(речовина)* [ЛТ] – **плівкотвірна́**; пояснюючий *(терміни)* [ШП] – **що**

поя́снює, поя́снювальний *(до терміна)*; прес-формуюючий *(агрегат)* [ЛТ] – **пресоформува́льний**; пульсуюче *(формування)* [ЛТ] – **пульс(ів)не́**; рівнодіюча [АШ] – **виспідна́**. рівнодійна; самоорганізуючий [ДО] – **самоорганізо́вний**; стабілізуюча *(ланка)* [ДО] – **стабілізувальна**, стабілізаційна; фіксуючий *(пристрій)* [ЛТ] – **фіксува́льний**; фрезерно-брусуючий *(верстат)* [ЛТ] – **фрезернобрусува́льний**; центруючий *(пристрій)* [АШ] – **центрува́льний**; швидкотужавіючий *(цемент)* [АШ] – **швидкотужа́в(ій)ний**; штебелююча *(тара)* [ЛТ] – **стосільна** (штабелювання [ЛЗ] – **стосіння, устосення**; штабелювати – **стоси́ти**; штабель [ЛЗ] – **стіс** *-то́су*, стіс [ЛЗ] – **полі́новий стіс**).

Що стосується пасивних дієприкметникових форм теперішнього часу на *-мий*, які так само неприйнятні в українській мові [По], то їх вживають і в словниках, і в стандартах, зокрема слова *допустимий* і *недопустимий*:

важкоспалима *(деревина)* [ЛТ] – **важкоспальна́**; (не)допустимий *(доза, похибка, навантаження, напруження)* [ЛТ,ДО,ШП,АШ,ЛЗ] – **(не)допу́ск[т]ний, (не)дозво́ль[е]ний**; невидима *(поверхня)* [ДО] – **неви́дна**; ви́димість [АШ] – **ви́дність**.

Як видно з наведених порівняльних записів, нема вмотивованих причин на те, щоб вживати згадані дієприкметникові форми, бо з-посеред численних віддієслівних прикметників завжди можна дібрати один чи декілька з потрібними ознаками.

Нижче наведено ще кілька десятків найчастіше вживаних термінів-суржиків. Очевидно, деякі лексикографи й термінологи вважають, що *вокзал, гравій, канава, канат, лебідка, мастика, облицювання, паз, приво[і]д, простій, результат, розбухання, снаряд, шип, шов, ящик* тощо - це автентичні українські терміни і їх нема чим замінити. Насправді ж усе навпаки - це терміни, що їх насильно увели в українську мову, витіснивши численні автентичні:

включати [ШП,ЛЗ] – **залуча́ти, у[в]крапля́ти** (включаючи *(тезауруси)* – **залуча́ючи**); вокзал *(аеро-, зазізн.)* [АШ,ЛТ] – **двіре́ць**, ста́нція; гравій [АШ,ЛЗ] – **на́рінок**, жорства́, ріняк, рінь (грунтогравійна *(дорога)* – **грунтонарінко́ва**); грунт [ЛЗ,ММ] – **грунт**; гума [ШП,АШ1] – **гу́ма**; зазор [ЛТ,АШ1,ПЗ] – **про́міжок, люз**; кана́вка *(протектора)* [АШ,ШП] – **рівча́к** (підканавковий *(шар)* – **підрівчако́вий**); канат [ЛЗ,ЛТ,АШ] – **кодо́ла**, *(трос)* **ли́нва**; лебідка [АШ,ЛТ] – **катери́нка**; масти́ка [АШ,ЛТ] – **масти́во**; мі́тка [ДО,ЛТ] – **по́значка**; навколишнє середовище *(охорона)* [АШ1,ЛТ] – **довкі́лля**; облицювання [АШ,ЛТ] – **обличкува́ння**; окис *(хрому, алюмінію)* [АШ,ЛТ] – **окси́д, о́кисень**; паз [АШ,ЛТ] – **га́ра** (шпунт – **гара́нок**); привод *(електро-, серво-)* [ДО, АШ] – **по́від, повідня́**; простій *(транспорту)* [АШ,ДО] – **за́тримка, пере́стій**; результат [ММ, ШП] – **ви́слід**; роз[на]бухання [АШ,ЛТ] – **бубня́віння, набряка́ння**; скипидар [АШ,ЛТ] – **терпенти́на**, шпигина́р; снаряд *(землечерпальний, зем-)* [АШ,ММ] – **знаря́ддя**; *устаткування (equipment, електро-, сприклерне, грунтозабі́рне)* [ДО,ЛЗ,АШ,ММ] – **устатко́вання**; шип [АШ,ЛТ,ШП] – **чіп** (шипове *(з'е́днання)* – **чіпове́**); шов *(зварний, кутовий, осадовий)* [АШ,ЛТ] – **шво́** *-ва́*; шпо́нка [АШ,ЛТ] – **пліш**ка; щебе[і]нь [АШ,ЛЗ] – **ска́лля**, *(один)* **скали́на**; ящик [АШ,ЛТ] – **скри́ня**, скри́нька, ко́роб.

Супроти правил чергування **о - і** у відкритих і закритих складах [П,По] пишуть *лісовоз*, а не **лісовіз**, *лісовозний* а не **лісові́зний**, а словники [АШ] непослідовні, бо подають водночас правильні й неправильні форми:

во́з *(автолісо-, асфальто-, бензо-, лісо-, мото-, шлако-, контейнеро-)* [АШ,ЛЗ,ЛТ] – **ві́з** *(бензо-, лісо-, мото-)*[АШ]

Ігнорують властивості прикметників зі суфіксами **-уват**(ий), **-ист**(ий), призначених подавати "певного виду ознаки" [П], і калькують прикметники з російської мови на зразок клинообразный - *клиноподібний*:

бочкоподібна *(модифікація)* [ПЗ] – **бочкува́та**; хрестоподібне *(з'єднання)* [ЛТ] – **хреща́те**; шілиноподібний *(про́різ)* [ШП] – **щілинний, щілинистий**; клиноподібний *(пас)* [АШ1] – **клинува́тий**.

Рідко вживають поширену в нашій мові словотвірну парадигму **-ійн**(ий) – **порційний, потенційний** тощо [По] і замість неї беруть *-іонн(ий), -іальн(ий)*. Вживають також дієслова і похідні від них слова з *-ир-*, яких "носії української мови не сприймають" [По]:

порціонна *(тара)* [ЛТ] – **порці́йна**; функціональний *(затримка, розміри)* [ДО,ЛТ] – **функці́йний**; фракціонування [ЛТ] – **фракціюва́ння**; шлакомагнезіальний *(цемент)* [АШ] – **жужелемагне́зійний**; юстирувальний [АШ] – **юстува́льний**; буксирування [АШ] – **галюва́ння**.

Застосовують невмотивовані запозичення з російської мови типу *зйомка* [По], *підйом*, *прийом* замість правильно утворених похідників від дієслів **знімати**, **підіймати**, **приймати**:

зйо́мка *(ситуаційна)* [АШ1] – **зніма́ння**, **зня́ток**, світлі́ння, світли́на; підйо́м *(арки, будівельний)* [АШ] – **підняття́**; підйо́мний *(вантажо-, топляко-)* [АШ,ЛТ] – **підіймни́й**, **підійма́льний**; підйо́мник [АШ] – **підо́йма**, підійма́ч; прийом *(receipt)* [ДО] – **отри́мання**, прийняття́.

Продовжують вживати відсутні в українській мові дієслова *накатувати*, *прокатувати* й похідники від них (треба вживати **накочувати**, **вальцювати**):

нака́тування [АШ1] – **нако́чування**; прока́т *(метало-)* [АШ] – **вальці́вка**; прока́тка [АШ1] – **вальцюва́ння**.

Майже всі ігнорують запропонований в Інституті української наукової мови ВУАН [Ше] стислий і добре вмотивований термін **пересилання**, призначений упорядкувати термінологію передавання енергії, сигналів на відстань (як і в пошті):

передавач *(transmitter)* [ДО] – **пересила́ч**; передача *(transmission)* [ДО] – **пересила́ння**; канал передачі *(даних)* [ДО] – **канал пересила́ння**; електропередачі *(лінія)* [АШ] – **електропересила́ння**.

Майже не сприймається також дуже вдала, з нашого погляду, пропозиція [Ше] вживати **водопро́від** лише тоді, коли йдеться про *труби* (у сенсі ***трубопро́від*** *для води*), інакше - **водові́д**, **водогі́н**. Укладач [АШ] фактично також не дотримується цієї засади, бо роглядає обидві форми як синоніми:

про́від *(бензо-, бетоно-, пульпо-, сміттє-)* [АШ] – ві́д *(бетоно-, водо-, повітро-, пульпо-)* [АШ].

Застосовують хибно вмотивовані терміни, зокрема *тонкомірний*, *довгомірний* що "тягнуть" у сфери точних і тривалих вимірювань, коли насправді йдется лише про приблизну товщину деревини, і *далекомір*, що неправильно орієнтує користувача на "вимірюваня на відстані":

тонкомірний, довгомірний *(сортимент, деревина)* [ЛТ] – **тонки́й**, **до́вгий**; далекомір [АШ] – **відстанемі́р**.

Наприкінці подаємо решту виявлених в аналізі термінів-суржиків, замість яких можна дібрати кращі й давно засвоєні українські терміни – такі як **амоняк**, **верства**, **гара**, **жужіль**, **кермо**, **кроква**, **лиштва**, **лютар**, **магнет**, **мапа**, **обсяг**, **олива**, **потяг**, **прогалина**, **різь**, **рів**, **склянка**, **триб**, **хемія**, **цебер**, **цина**, **шнек**, **шруба** та ще багато інших:

абрикос [ЛТ] – **море́ля**; аміа́к [АШ] – **амоня́к**; багатооборотна, багатообертова *(тара)* [ЛТ] – **багатообіго́ва**; баддя [АШ], цебр [ЛТ] – **це́бер**); ба́лка *(нерозрізна́, складена)* [АШ] – **трям**; бархатне *(дерево)* [ЛТ] – **оксами́тове**; башма́к [АШ] – **череви́к**, **підкладень**; ба́шта [АШ1] – **ве́жа**; безконечний [АШ] – **нескінче́нний**, **безме́жний**; бірка [ДО] – **карб**, карбі́ж; благоустрій [АШ] – **упоря́дження**; бойо́к [АШ] – **клю́па**, уда́рник, бі́йчик; болт [АШ] – **прого́нич**; брак [АШ] – **гандж**, брак; бро́вка [АШ] – **брі́вка**; бронза [АШ] – **спиж**; бугель [АШ] – **ри́хва**; буксир [АШ] – **галівни́к**; буна [АШ] – **прига́та**; бур [АШ] – **све́рдло**; бурильний [АШ] – **свердли́льний**; вагоново́д [АШ] – **вагоноповода́р**; ванна кімната [ЛТ] – **лазни́чка**; вантажопідйомність *(шини)* [ШП] – **вантажопіді́ймність**, **вантажопідійма́льність**; ватерлінія [АШ] – **водокре́с**; ватерпас [АШ] – **грунтва́га**; вертоліт [АШ] – **гвитокри́л**, вертоле́т, гелікопте́р; видавлювання [АШ] – **вити́скування**; видалення [ЛТ] – **ви́лучення**, усу́нення; видержка [АШ] – **ви́тримка**; ви́шка *(автомобіль-,)* [АШ] – **ве́жа**, ве́жка; віджим [ЛТ] – **витиска́ння**; відказ *(палі)* [АШ] – **відпо́ра**, спин; ві́тка [ЛЗ] – **гілка**, вітка; волочильня [АШ] – **протяга́льня**, **дротя́рня**; гайка [АШ] – **му́тра**, га́йка; глазу́р [АШ] – **поли́ва**; гніт [АШ1] – **гніт**; го́ночни́й *(автомобіль)* [АШ1] – **перего́новий**; горновий [АШ] – **горе́нний**, **горнови́к**; горстка [ЛЗ] – **жме́нька**; грати [ЛТ] – **ґра́ти**; гратчаста *(тара)* [ЛТ] – **гратча́ста**; грохот [АШ] – **дармо́й**; ґрунтощебенева *(дорога)* [ЛЗ] – **ґрунтоскали́нна**; гужови́й *(авто-, транспорт)* [АШ1] – **возови́й**; гусеничний *(прес)* [ЛТ] – **плазуно́вий**; дамба [АШ] – **га́тка**; датчик

132/249 ш

[АШ] – се́нсор, дава́ч?; движок [АШ] – **руши́й**; дільниця *(деревини)* [ЛЗ] – **діля́нка**; довготя [ЛЗ] – **довгі́ття?**; достовірність *(validity)* [ДО] – **і́стинність**, вірогідність; ємність [ЛТ] – **мі́сткість**; заболонь [ЛТ] – **біль** *(бі́лі)*; загоряння [ЛТ] – **займа́ння**; закраїна [ШП], кромка [ПЗ] – **пруг, окра́йок**, крайка (кромковий *(контакт)* – **пруго́вий**); зал чекання [ЛТ] – за́ла очі́кування; затво́р [АШ] – **за́крив(ка)**; захва́т *(автоматичний)* [АШ1] – **за́хоп(ка)**, за́чіп(ка); захва́тний *(вантажо-)* [АШ] – **захопни́й**, зачіпни́й; збереженість *(сировини)* [ЛТ] – **збере́жність**; з'єднання лісу *(лісоматеріялів)* [ЛТ] – **гуртува́ння** [збива́ння] **деревини́**; злом [ЛТ] – **злам**; зношування *(износ) (основних фондів)* [АШ] – **спрацьо́ваність**; зола́ [АШ] – **по́піл**, зо́ла (золовловлювач – **попеловло́влювач**); інтегра́льна *(схема)* [ДО] – (з)**інтегро́вана**; канава [АШ] – **рів**, кана́ва; карниз [ЛТ] – **кару́нка**; карта *(топографічна)* [АШ] – **ма́па**; керівні принципи *(guidelines)* [ДО] – настано́ви; клей-розплав [ЛТ] – **клей-розто́п**; козирок [ЛЗ] – **карту́з**, козирьо́к; конвеєр [ЛТ] – **конве́єр**; копе́р *(маятниковий)* [АШ] – **ка́пар**; кочегар [АШ] – **паливни́к**; кривизна [ЛТ] – **кривина́**; кут підйому *(лінії зуба)* [ПЗ] – **кут підняття́**; лисосікові *(машини)* [ЛЗ] – **лисосічні**; лист [ЛТ] – **а́ркуш** (листови́й *(метал)* [АШ] – **аркушо́вий**); лицьова сторона [ДО] – **чолови́й бік**; магнітний [ДО] – **магне́тний**; наладчик [АШ] – **нала́годник**; наря́д [АШ] – **за́гад**, ви́ряд; насос *(пульпо-, струминний)* [АШ] – **смок, по́мпа**; носок (**борта**) [ШП] – **но́сик**; об'єм вибірки [ДО] – **о́бсяг добо́ру**; область [ДО] – сфе́ра, зо́на, по́ле, діля́нка; обо́йма [АШ] – **обі́ймиця**, *(палі)* ри́хва; оборот *(пасажиро-, тари)* [АШ,ЛТ] – **о́біг** (оборотні *(кошти, фонди)* – **обігово́ві**); обхват [ЛТ] – **охо́плення**; оголо́вок [АШ] – **чільни́к**; окоре́нок [ЛЗ] – **гузи́р** *-ря́*; оли́й [АШ] – **оли́ва**, масти́ло; о́лово [АШ] – **ци́на**, ста́ній; описка [ДО] – **о́гріх**; оснащення *(дільниці)* [ЛЗ] – **споряджа́ння**; падь [АШ] – (за)**па́дина**; паяння [АШ] – **лютува́ння** (паяльщик – **люта́р**, спайність – **злю́тність**); передаточне *(відношення)* [АШ] – **переда́тне́**; пересічення *(шляхів, лінія)* [АШ,ШП] – **пере́тин**; підвішене *(трелювання)* [ЛЗ] – **підвісне́**; підготовчі *(роботи)* [ЛЗ] – **пригото́вчі**; підривні *(роботи)* [АШ] – **висадні́** (підривник – **висадни́к**); підши́пник [АШ] – **вальни́ця**; плавлення [АШ] – **то́плення** (свинцевий сплав – **олив'я́ний стоп**); пла́нка [ЛТ] – **ли́штва**; пласт *(болота)* [ММ], пласть [ЛТ] – **верства́**; пластина [АШ] – **плати́вка**, пласти́на; плоский [ДО] – **плаский**; площа́дка [АШ] – **майда́нчик**, площи́нка, поміст; погонна *(вага, жорсткість)* [АШ] – **подовжи́нна**; по́їзд *(автомобі́льний, електро-)* [АШ] – по́тяг, ва́лка; покидьки – **відпа́ди**, відхо́ди [ЛТ]; полюс *(південний)* [АШ] – **бігу́н**, по́люс; поршень [АШ] – то́лок; посадочний *(діаметр)* [ШП] – **насадни́й**; приймальна *(директора)* [АШ] – **прийма́льня**; принцип [ШП] – **заса́да**, принцип; прогар [ЛТ] – **пропа́лина**; проліт *(лісосплавний)* [АШ] – **прогі́н**; пропуск [ЛТ] – **прога́лина**; протиріччя [ДО] – **супере́чність**; пузир [ЛТ] – **бу́лька, пухи́р**; пучина [АШ] – **вир**; пучок [ЛТ] – **жмут**; п'я́тка *(борта, вентиля)* [ШП] – **п'ята́**; раковина [АШ] – **зливальня**; риштування [ЛТ] – **ришто́вання**; різьба [АШ] – **різь** (різьбове *(з'єднання)* – **різьбове́**); роботоздатність [АШ] – **працездатність, роботоспромо́жність**; рубанок [АШ] – **ге́мбель**; рулонний [ЛТ] – **сувійний**; руль [АШ] – кермо́ (рульовий механізм – **кермівня́**, кермовий механізм); саквояндендрон [ЛТ] – **саквоядендрон**; свинцевий *(акумулятор)* [АШ] – **олив'я́ний**, плю́мбійовий; слюда [АШ] – **лосня́к**; снігоборотьба [АШ] – **сніговпоря́дження**; споювання *(виготовлення щитів)* [ЛТ] – **збива́ння**; стакан [АШ] – **скля́нка**, *(буровий)* – **скля́нка свердля́рна**; створ [АШ] – **просте́ць**; стержень [АШ] – **стри́жень**; сторона *(пристрою)* [ЛТ] – **бік**; стропило [АШ] – **кро́ква**; текучість [ЛТ] – **те́чкість**, пли́нність; траншея [АШ] – **рів**, траншея́ (траншеезасипник [ММ] – **ровозасипни́к**); уклон [АШ] – **спад, по́хил**; укру́пнена *(но́рма, ва́ртість)* [АШ] – **побі́льшена**; утюг *(шляховий)* [АШ] – **пра́ска**; фанера [ЛТ] – **форні́р** (фанероплівка – **форніроплівка**); фільо́нка [АШ1] – **та́хля**; фуговальний *(верстат)* [ЛТ] – **фугува́льний**; хімія *(органічна)* [АШ] – **хе́мія** (хімічний [АШ,ЛТ] – **хемі́чний**); хлист [ЛТ] – **сто́вбур**; хомут [АШ] – **вірва́нт**, хому́т; черв'як [АШ] – **шнек** (черв'ячне *(колесо)* [ПЗ] – **шнекове́**); чехол [ЛТ] – **покрівець**; чокер *(choker, души́тель)* [ЛЗ] – **за́шморг**; чурбак [ЛТ] – **оцу́пок**; шату́н [АШ] – **гоно́к**; шашка [ШП] – **торча́к**, *(вибухова)* [АШ] – **кла́день**; швартов [АШ] – **причал́** (швартування – **ча́лення, причалювання**); шестірня [АШ], колесо зубчате [ПЗ] – **триб**; шкребок [АШ] – **скреба́чка**; шлак [АШ] – **жу́жіль**; шпа́ла [АШ] – **зле́жень** (шпалова *(колода)* [ЛТ] – **зле́жнева**);шпат [АШ] – **скалине́ць**; шприц [АШ] – **шприць**; шуруп [ЛТ] – **шру́ба**; щілинорізальнофрезерна *(машина)* [ММ]– **щілинорізально-фре́зерна**; ярлик [ЛТ] – **на́личко**.

Висновуємо, що процес очищення термінології та фахової мови від навали нав'язаних нам чужих термінів просувається дуже повільно, внаслідок чого затримується і процес їх усталення. Термінологи й лексикографи у своїй нелегкій праці змушені користуватися старими словниками колишнього Союзу, у яких зафіксовано масу

суржикових термінів. Академія наук за десять років не спромоглася видати навіть одного-єдиного маленького словничка, очищеного від невмотивованих і недолугих кальок-покручів. Очевидно тут справа не лише у відсутності фінансування, бо не чути й заяв про потребу очищення й відродження української мови. Отож, нема підстав надіятися, що потрібні нам нові грунтовні обсяжні словники української мови незабаром будуть готові й надійдуть у продаж.

Залишатися безальтернативно лише зі старим "загальновизнаним" словниковим фондом також не можна, бо матимемо те, що й мали, тобто термінологічний суржик. Ситуація дуже ускладнена тим, що термінологічні словники 20-х років практично надоступні, їх не перевидано. А оскільки нам без цих словників не обійтися, то треба докласти максимум зусиль для того, щоб створити їх електронні версії й зробити загальнодоступними. На базі згаданих термінологічних й інших "незагальновизнаних" словників фахівці, мовознавці, термінологи, лексикографи зобов'язані створити правдиву українську термінологію. Це повинно стати основним завданням створюваного Українського термінологічного товариства. У разі нашої пасивності, нерішучості й угодовства українська термінологія ніколи не відродиться, не усталиться й не розвиватиметься, бо коли нема вибору, то й нема розвитку. Такою ж нікчемною залишиться й фахова мова.

Подані вище грубим шрифтом численні терміни – це лише маленька часточка потрібної нам української термінології. Які з цих термінів утвердяться як основні в різних галузях покаже час.

__АШ.__ 1. Українсько-російський автошляховий словник/ І.Фецович: Львівська політехніка, 1995.-140с. 2. І.Фецович. Російсько-український автошляховий словник: Львівська політехніка, 1999.-395с. __Гр.__ Грінченко Б. Словар української мови.- К., 1907-1910.-4т. __ДО.__ Д.Дудюк, Л.Загвойська, Л.Сорока, Р.Оріховський. Англо-українсько-російський та українсько-англійський термінологічний словник з дослідження операцій.- К.:ІЗМН,1996.-160с. __Ка.__ В.Карачун. Орфографічний словник наукових і технічних термінів.- К : Криниця, - 1999.-528с. __ЛЗ.__ ДСТУ 2090-92. Технологія лісозаготівельної промисловості. Терміни та визначення.- К..-40с. __ЛТ.__ Російсько-англо-український тлумачний лісотехнічний словник/ І.Дерев'янко, В.Радкевич, В.Сидоренко та ін. -К., 1995.-280с. __ММ.__ ДСТУ 2447-94. Машини меліоративні. Терміни та визначення.- К..-15с. __О.__ Орфографічний словник української мови.- К.: Довіра, 1994.-846с. __Пе.__ Російсько-український науково-технічний словник/ В.Перхач, Б.Кінаш.- Львів: Львівська політехніка, 1997.-456с. __ПЗ.__ ДСТУ 2330-93. Передачі зубчасті та фрикційні. Терміни та визначення.- К..-135с. __По.__ 1. Пономарів О. Культура слова: Мовностилістичні поради.- К.: Либідь, 1999.-240с. 2. Сучасна українська мова: Підручник/ О.Пономарів, В.Різун, Л.Шевченко та ін.-К.: Либідь, 1997.-400с. Р. Російсько-український словник.- К.: Наукова думка, 1968.-3т. __Се.__ ДСТУ 2462-94. Сертифікація. Терміни та визначення.- К.. П. Український правопис.- К.: Наук. думка, 1993.-240с. __Ше.__ Словник технічної термінології (Загальний)/ І.Шелудько, Т.Садовський.- К.: ДВУ, 1928.-588с. __ШП.__ ДСТУ 2219-93. Шини пневматичні. Конструкція. Терміни та визначення.- К..-75с.

ВИСЛОВЛЮВАЛЬНІ МОЖЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ВТІЛЕННЯ ЇХ У ТЕРМІНОТВОРЕННІ

(спроба аналізу лексикографічних джерел)

© Ольга Кочерга, Наталія Непийвода*, 2000
Інститут теоретичної фізики, Київ
*Національний університет, Київ

Уважний аналіз українських термінів та терміносполук, наявних у англійсько-українських та російсько-українських словниках, виявляє підпорядкованість добору (а часом і творення) українських термінів та їхніх похідникі в структурі вихідної мови